

- 11 Hartley, J.–Kostoff, R. N.: How Useful are ‘Key Words’ in Scientific Journals? = Journal of Information Science, Vol. 29, 2003, No. 5, 433-438 p.
- 12 Falus Iván–Kotschy Beáta: Kompetencia alapú tanárképzés : divatos jelszó vagy a megújulás eszköze? = Pedagógusképzés, 2006. 3-4. sz., 67–75. p.
- 13 Peter Williams: The research skills killer. Widening access to technology has not improved the information literacy of young people. *Information World Review*, 04 Feb 2008. <http://www.iwr.co.uk/information-world-review/comment/2208977/research-skills-killer-3780710>
- 14 Nem nő az interneteléréssel a keresési és értelmezési képesség – van-e megfelelő oktató? KIT – Könyvtár–Információ–Társadalom (2008/9., febr. 27.) <http://www.kithirlevel.hu/index.php?oldal=cikk&c=7993>

Koltay Tibor

Vajdaság magyar könyvtárügye

A magyarság mint kisebbség

A kisebbségben élő magyarságnak számolnia kell a nyelvi és kulturális különbözőségeiből eredő hátrányokkal. A kisebbségben élők az ország többségével szemben egy másik kultúrát, nyelvet, mentalitást stb. jelentenek. Ez a másság sokszor vezet társadalmi hátrányokhoz és a többségi nemzet ellenszenvéhez.

A könyvtár szerepe, hogy az adott kultúrkört jelentő dokumentumokat megfelelő mennyiségben és minőségben szolgáltatni tudja. Ezzel a többségi állam azt is kifejezné, hogy nem tekinti alacsonyabb rendűnek a másik etnikum tagjait, a könyvtár pedig a kulturális önazonosságuk megteremtésének–megtartásának szolgálatába állhat. A saját kultúra megismertetésén keresztül erősödik az azonosságtudat és gyengül a kisebbségi létből fakadó hátrányosság érzete. Ha a nemzeti identitásuk nem szenved csorbát, a magyarság kisebbségi csoportjai kultúráját, hagyományait, szokásait megtartva tudnak az adott többségi társadalomba beilleszkedni, annak tevékeny részesévé válni. Kisebbségben csak az erős nemzeti identitással rendelkező egyének maradnak meg magyarnak, és lesznek magyarként az adott többségi társadalom aktív részesei. Ilyen esetben beszélünk **integrációról**.

Van azonban a társadalomba való beilleszkedésnek egy ennél „egyszerűbb” és egészségteleőbb módja: az **asszimiláció**. Asszimiláció esetén az eltérő kultúrájú egyének beilleszkedése nemzeti identitásuk és hagyományaik feladásával, a többségi nemzet kultúrájába való beolvadással történik meg. Az asszimilációs folyamatok leginkább a szórványban, a vegyes házasságban élőkénél jelentkeznek erőteljesebben. Veszélyeztetett rétegek a fiatalabb korosztályok, a diplomások, az urbanizált környezetben élők.

a) Nyelv és oktatás

A kisebbségnek a többségtől eltérő anyanyelve miatt kommunikációs akadályokkal is meg kell küzdenie. Az asszimilációt elősegítő tényező az anyanyelv használatának korlátozása, meghatározott területekre szűkülése. Az anyanyelv-

használat lehetőségének tekintetében a határon túli régiók közül a szerbiai magyarság van a leghátrányosabb helyzetben, mert a magyar nyelv használatának lehetőségei romlottak a '90-es évek elejéhez képest. Az erősen szerb nyelvű környezet és a szerb tannyelvűség pedig akár nyelvcserehez is vezethet. Több anyanyelv-használati szint különböztethető meg a határon túl: vannak akik többségben anyanyelvi környezetben élnek és tanulnak; vannak, akik olyan területen, településen élnek, ahol a szomszédokkal, a játszótéren, óvodában, iskolában, boltban való kommunikációhoz már nélkülözhetetlen a szerb nyelv használata; és vannak olyan, magyarok által csak szórványban lakott régiók, ahol már a társadalom elemi szintjén, a családon belül is két nyelv párhuzamos használata a jellemző. Természetesen ugyanez jellemző a vegyes házasságok esetén is.

A magyar gyerekek mintegy 80 százaléka sajátítja el az elemi tudást anyanyelvén, és körülbelül 20 százaléka tanul végig az állam nyelvén. A csak többségi nyelvű oktatásban való részvétel – ami a szórványban élő kisebbség jellemzője – pedig az asszimiláció útja. 2006-ban még 21 162 magyar nemzetiségű általános iskolás volt, 2008-ban már csak 16 780, tehát a fogyás jelentős mértékű¹. Szerbia kisebbségpolitikája következtében a magyar többségű helyeken ezzel szemben úgy mond, gettósodás figyelhető meg, a kisebbségek mindinkább bezárkóznak, nem tanulnak meg szerbül, s ezáltal gyakran lehetetlenedik el a továbbtanulás és érvényesülés a társadalom magasabb szintjein, ugyanis az anyanyelv csak az alacsonyabb társadalmi státusnak megfelelő iskolázottsági szint eléréséhez, és gyakran már csak a családon, baráti körön belüli kommunikációhoz elegendő. A magyar nyelven érettségizetteknek pedig a magyar nyelvű felsőfokú oktatás hiányával kell szembenézniük. A magyar tannyelvű általános vagy középiskolákból kikerült diákoknak – ha szerb nyelvtudásukat továbbtanuláshoz elégtelennek ítélik meg, és tanulmányaikat magyar nyelven akarják folytatni – beszűkülnek a középiskola-, főiskola-, egyetemválasztási lehetőségeik; ha pedig mégis szerb nyelvű oktatási intézményben tanulnak tovább, ott nyelvi hátrányuk következtében gyakran rosszabbul teljesítenek, lemorzsolódnak az előnyösebb helyzetben lévő szerb anyanyelvű társaik mellől.

A vajdasági magyarság értelmiségi rétegét elveszített közösséggé vált, ami a magyar nyelvű kultúra folytonosságát veszélyezteti. A magyarok középiskolai, főiskolai és egyetemi végzettség tekintetében elmaradnak a többségi nemzetől, a vajdasági egyetemi képzésben részt vevő fiatalok csupán hat százaléka magyar nemzetiségű, amely sokkal kisebb, mint a magyar lakosság aránya (14,24%). A Mozaik 2001 nemzetközi ifjúságkutatási vizsgálat eredménye alátámasztja azt a tényt, hogy a magyar fiatalok előbb választják a szakiskolai, illetve szakközépiskolai oktatási rendszerben való részvételt, mint a gimnáziumot², pedig a gimnázium az értelmiség képzésének alapja, hiszen az értelmiség jelenléte egy adott közösségben a közösség kultúrájának éltető ereje, tartópillére.

b) Magyar diplomás szakemberek, tanárok és szakdokumentumok hiánya

A magyar diplomás szakemberek hiánya égető gond. A magyar nyelven előadni tudó tanárok hiányában sokszor a magyar tagozatokon is részlegesen szerb nyelven folyik az oktatás. A magyar értelmiség kiképzéséhez azonban nem csak megfelelő oktatási intézményekre és oktatási rendszerre van szükség. Határon túl hiányzik a magyar nyelvű szakirodalom és tudományos irodalom. Gyakran nélkülözik a

könyvtárak az alapvető kézikönyveket is. Ritka az egy szakterületet magába foglaló magyar nyelvű könyvgyűjtemény, mint például a Vajdasági Magyar Folklórközpont gyűjteménye. Mivel Szerbiában a népkönyvtárak számítógépesítettége és az internethez való hozzáférés még csak kisebb mértékben jellemző, így a magyar nyelvű elektronikus dokumentumok elérése és a papíralapú szakirodalomhoz való hozzáférés egyaránt hiányzik. E hiányok miatt pedig a felhasználók szakirányú érdeklődési körüknek megfelelő tudást kényszerűen csak idegen nyelvű dokumentumokból tudnak elsajátítani, így szerb nyelven válnak szakemberré, amely döntő lépésnek számít az asszimiláció felé.

c) A gyermekek olvasóvá nevelése

A gyermekek olvasóvá nevelése manapság mindenütt gondot okoz, viszont határon túl erre még fokozottabban kell figyelmet fordítani, és még nagyobb hangsúlyt fektetni rá. A vajdasági magyar családok jelentős hányada él földművelésből vagy egyéb kétféle munkából, illetve sokszor folytat rohanó életmódot, a kultúrával és az anyanyelv művelésével való foglalatosság pedig kimarad az életükből. Mivel nincs szülői példa, gyakori jelenség, hogy a gyerekek nem olvasnak, és mivel otthon a magyar nyelv egy kevésbé kifinomult változatát, az adott tájegységre és társadalmi rétegre jellemző, gyéresebb szókinccsel élő úgynevezett korlátozott kódot³ használják, nyelvük lassan elkorcsosul, identitástudatuk pedig megromlik.

Az 1993-ban elvégzett kárpátaljai és vajdasági középiskolások olvasási szokásának vizsgálatából⁴, és az 1997-ben, a magyar többségű Zentán, hét középiskolai osztályban elvégzett olvasásvizsgálatból⁵ is egyértelműen kitűnik, hogy a vajdasági középiskolások kedvelt műfajává a lektűr vált, a kortárs magyar irodalom pedig szinte teljesen eltűnt az olvasmányaik közül. Még az értelmiségi családból származó gimnazistákra sem jellemző a minőségi olvasás: az olvasmányaik 51 százaléka kötelező házi olvasmány, a maradék pedig többnyire lektűr, krimi. Csupán 55 százaléka olvas negyedévenként legalább egy könyvet, és 32 százalékauk olvas rendszeresen, ők is inkább már csak azért, hogy szórakozzanak, informálódjanak és kapcsolódjanak, a kétnyelvűség pedig körükben mintegy 20 százaléknyi. A vajdasági Újvidék városban a magyar középiskolások 64 százaléka könyvtári szolgáltatás igénybevétele nélkül végzi tanulmányait (ugyanakkor a magyarországi Hatvanban 89 százalékos volt azok aránya, akik használják a könyvtárat). Leszögezhető tehát, hogy a Délvidéken homályosult el leginkább az irodalmi hagyomány. Hogy miért van ez így? A válasz a határon túl hiányzó intézményi háttér és az oktatási rendszer hiányosságaiban keresendő.

A Vajdaság könyvtárügyi szakmai felügyeletével megbízott könyvtár, az újvidéki Matica Srpska könyvtára (Biblioteka Matica Srpske – 1826-ban, Pesten alapított Szerb Matica tudományos, irodalmi és művészeti társaság könyvtára) évenként elvégzi a közművelődési könyvtárak felmérését⁶, s a 2006-os évre vonatkozó jelentéséből kiderült, hogy Vajdaságban a múlt ezredvégi adatokhoz viszonyítva további romlás tapasztalható, nyilvánvaló a könyvtárhasználók – és azon belül is az olvasó gyermekek – drasztikus fogyása az egész tartomány területén.

Ezért nagyon fontos a határon túli könyvtárosok hozzáállása, hogy író-olvasó találkozók, olvasótáborok, gyermekeket, fiatalokat megcélzó rendezvények szervezésével, és nem utolsósorban kedvességgel, pozitív ráhatással a könyvtárba tud-

ják csalogatni az ifjabb generációkat, de legalábbis megtartani közülük azokat, akik vonzalmat éreznek a könyvek világa iránt. A legkevesebb az lenne, hogy a könyvtárak biztosítsák legalább azon gyermekek számára az általuk kedvelt, illetve számukra hasznos könyveket, akiknek még igényük van rá, ezen felül szükségessé válik a tizenévesek könyv- és könyvtárhasználati igényének felkeltése és az igény kielégítése megfelelő irodalom beszerzése útján.

A határon túli könyvtárhasználók több mint fele gyermek. A magyar ajkú gyerekek kiszolgálásához viszont magyar nyelven beszélő könyvtárosokra van szükség. A magyarul nem beszélő, magyar nyelven feltett kérésüket meg nem értő és ezáltal szolgáltatni sem tudó könyvtáros idegenként hat a magyar anyanyelvű kisgyerekekre (sőt felnőttekre is), és eltántorítja őket a könyvtár-látogatási szándékuktól. Pedig ők lennének a jövő olvasói.

Tehát ahhoz, hogy a nemzeti kultúrát tovább tudjuk adni a következő generációnak, nagyon fontos a magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom jelenléte a határon túli közkönyvtári és iskolai könyvtári állományokban, de ugyanolyan fontos szerepe van a magyar nyelvet értő és magát a magyar irodalomban is kiismerő, ezáltal azt szolgáltatni is tudó, a művelődési életben aktív szerepet vállaló könyvtárosok jelenlétének azokon a településeken, ahol magyarság él.

Az oktatásügynek és az iskolai könyvtáraknak szintén fontos szerep jut az olvasóvá nevelés folyamatában: a külföldi pozitív példákban tanulva a könyvtár eszköz jellegű használatát és az információkeresés tudományát már általános iskolás kortól oktatni lehetne, és ezáltal a gyerekeket önállóan dolgozni tudó, nyílt, érdeklődő emberekké és könyvolvasóvá nevelni. Az iskolai könyvtár talán a legtermészetesebb magasabb szintű társadalmi közeg, ahonnan az anyanyelvápolás, az irodalom és az olvasás szeretete leginkább kialakítható a kisdiákban.

d) Iskolai könyvtárak

Mind a magyar nyelvű oktatás és nyelvművelés, mind a gyermekek olvasóvá nevelése szempontjából fontos szerepet játszanak az iskolai könyvtárak anyanyelvű állományai. Vajdaságban a XXI. században még nem született átfogó felmérés az iskolai könyvtárak magyar nyelvű dokumentumaira vonatkozóan. Szerbia központi könyvtárai az 1994-es új törvény által előírt szakmai ellenőrzéseik végzése során jelentős hiányosságokat tártak fel a könyvtárakban, különösképp az iskolai könyvtárakban: több helyen nem vezetnek leltárkönyvet, hanem füzetekbe írják össze a könyveket; a könyvek elhelyezkedése a polcokon egyáltalán nem egységes, mindig az adott könyvtáros határozza meg, milyen rendszert kövessenek; a könyvállományukkal többnyire nem könyvtárosok, hanem különböző tanárok foglalkoztak különböző munkamódszereket alkalmazván és gyakran cserélődtek is. Az új könyvtáros törvény az iskolaigazgatókat már kötelezi legalább egy egyetemi végzettségű könyvtáros alkalmazására, akinek munkáját a központi könyvtár felügyeli, ami javíthatja (és egyes régiókban, például az Észak-Bácskaiban már jelentős eredmények születtek ez ügyben) az eddig igen kusza iskolai könyvtári viszonyokat.

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet által az iskolai könyvtárak felmérése érdekében iskolák számára kiküldött, könyvtáraikra vonatkozó kérdőívek eredményei alapján többnyire az tapasztalható, hogy a magyar ajkú diákok százalékos aránya nincs egyensúlyban a meglévő magyar nyelvű könyvek hányadával. Ez az

arány már az általános iskolai könyvtárakban is jellemző, a középiskolákban pedig tovább romlik. Az iskolai könyvtár minden tekintetben a szerbiai könyvtári rendszer elmaradott területe. Könyvállományuk sokszor elavult, selejtezésre való. A 14 szondázott iskolai könyvtárból csupán két könyvtár nyilatkozott úgy, hogy rendelkezik integrált könyvtári rendszerrel (Szirén), négy könyvtár pedig még számítógéppel sincs felszerelve. A gyarapításra fordítható pénzügyi keretet az iskolaigazgató határozza meg, a beszerzéseknek átlagosan csupán egynegyede vásárlás és háromnegyed része ajándék. A mintából hat könyvtárban találtak főállású könyvtárost, az iskolai könyvtárak több mint felében a könyvtáros egyéb elfoglaltságokkal is terhelt, többnyire a nyelv és irodalom tanára.

Felsőoktatási intézményeknél csak néhány jelentősebb magyar nyelvű gyűjteménnyel rendelkezőt találunk: ilyen a belgrádi Filológiai Kar Hungarológiai tanszéke, az újvidéki Községi Pedagógiai Könyvtár vagy az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar tanszéke.

Identitástudat és könyvolvasás

A 2000-ben, az OSZK által végzett olvasásvizsgálatban⁷ a vajdasági megkérdezettek 87,4 százaléka vallotta magát kifejezetten magyar nemzetiségűnek és 10,1 százalék vallotta magát egyaránt magyar és nem magyar nemzetiségűnek. A kérdésre, hogy „mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?” Vajdaságban adták a legtöbb negatív, nyomasztó választ; a magyarságot kizárólag negatív élményként vagy közömbösként megélők száma is itt a legmagasabb. A hátrányos helyzet és a kirekesztettség érzése a vajdasági magyarok identitástudatának sajátossága. Ez, sajnálatos módon, a fiatalokra is igaz.

A könyvolvasás Vajdaságban. A felmérés alapján a magyar olvasók 78,5 százalékának olvasmányanyaga többnyire magyar nyelvű dokumentum, tehát a délvidéki magyarok is túlnyomórészt magyar nyelven olvasnak. A '90-es évek vizsgálatahoz viszonyítva 2000-re a vajdasági magyarok körében nőtt az anyanyelvű olvasmányaik aránya. Idegen nyelven főként szakirodalmat olvasnak.

Az olvasmányok forrásai. Az olvasmányok 44 százalékának családi gyűjtemény a forrása. Könyvek vásárlása viszont itt a legkevésbé elterjedt, az olvasmányok mindössze 10,8 százaléka volt frissen vásárolt könyv. Ennek egyrészt gazdasági okai vannak, ugyanis egy átlagos szerbiai keresetből a megélhetésen kívül másra, kultúrára, könyvek vásárlására már csak ritkán futja, másrészt a friss kiadványokat árusító, kiépített könyvkereskedői hálózat is hiányzik ebben a régióban. Mivel az olvasmányok forrása főként a családi könyvtár, vásárlás viszont nemigen történik, ebből következtethetünk ezeknek a családi állományoknak az állapotára és könyveik frissességére.

Könyvtári tagság kérdése. A könyvtárakat Vajdaságban elsősorban a rendszeresen olvasók veszik igénybe. A megkérdezettek majdnem 20 százaléka vallotta magát valamilyen könyvtárba beiratkozott olvasónak.

A Matica Srpska Könyvtára által évenként végzett, a Vajdaság közművelődési könyvtárait felmérő kutatása alapján azonban kimutatható, hogy 1993-ban (a délszláv háború idején) a könyvtárak látogatottsága és az olvasás sokkal nagyobb mértékű volt, mint a 2006-os vizsgálat idején.

Az 1993-ban még 842 611 elolvasott napi- és hetilap a 2006-os évre 382 020-ra csökkent, az elolvasott könyvek száma 3 093 012-ről 1 861 197 kötetre csökkent, ebből 744 381 gyermekkönyvvel kevesebbet olvastak el 2006-ban, mint 1993-ban, amely 42 százaléknyi csökkenést jelent, és sürgős változtatást követel. Pozitív irányú változás csak a folyóirat-használat területén történt: az 1993-ban még csupán 48 250 folyóirat helyett 2006-ban már 107 736-ot olvastak a közművelődési könyvtárakban.

Vajdaság könyvtári rendszere

A vajdasági könyvtári rendszer munkáját a köztársasági törvények szabályozzák. Szerbiában nincs különálló kisebbségi könyvtárügy, nincsenek önálló, többségében vagy teljes egészében magyar dokumentumokat birtokló könyvtárak, hanem a magyarok lakta települések könyvtárai rendelkeznek a szerb nyelvű dokumentumokon kívül magyar nyelvűekkel is. A könyvtárak működését jelenleg az 1994. május 26-án a Szerbiai Képviselőház által hozott könyvtári törvény szabályozza⁸. A szerbiai könyvtárügyben mindig is jelen volt a centralizáció elve, de a legújabb, 1994-es könyvtári jogi szabályozás teljesen központosította Szerbia könyvtárügyét: a szerb fővárosban, Belgrádban székelő Szerb Nemzeti Könyvtár (Narodna Biblioteka Srbije) nevezte ki a legmagasabb szintű könyvtárnak, és a könyvtárügy fejlődése érdekében együttműködést írt elő számára a Matica Srpska könyvtárával. A nemzeti könyvtár irányítása alá központi könyvtárakat – törzskönyvtárakat – jelölt ki. A központi könyvtárak Vajdaság hét közigazgatási központjának – Nagybecskerek, Nagyikinda, Újvidék, Pancsova, Szabadka, Száva-szentdemeter és Zombor – városi könyvtárai lettek. Ma ezek a törzskönyvtárak végzik a könyvtári tevékenység irányítását és ellenőrzését, és a nekik alárendelt közkönyvtárak alkotják Szerbia könyvtári hálózatát.

A könyvtárak tipológiai csoportosításáról nem szól a törvény, az egységes rendszerbe tartozik típusától függetlenül Szerbia minden könyvtára: az úgynevezett népkönyvtárak (a tényleges közművelődési könyvtárak), a szakkönyvtárak, az iskolai könyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak egyaránt.

a) A délvidéki magyar könyvtárosképzés

Az 1975/76-os tanévben indult az újvidéki egyetem Magyar Tanszékén Csáky Sörös Piroska irányításával a magyar nyelvű könyvtárosképzés⁹ Szerbiában, amely már azért is nagy jelentőségű lépés volt, mert ekkor az országban még a többségi nyelven sem létezett felsőfokú könyvtárosképzés. Az induló képzésen három tárgyat oktattak, heti hét órában. Ma már azonban a könyvtárosság nem jelent önálló szakirányt, csupán egyéves választható tárgyként tanítják, amelynek keretében a hallgatók felszínesen megismerkednek a könyvtártudomány elemeivel. Szerbiában jogilag könyvtáros képesítettségtől függetlenül mindenki lehet könyvtáros, aki a könyvtárban eltöltött 9, illetve 12 havi gyakorlat után szakvizsgát tesz a Szerb Nemzeti Könyvtárban. Ez a vizsga külön kérelem esetén lehet magyar nyelvű is. A '94-es szabályzat szerint egy könyvtáros a következő szakmai fokozatokat érheti el (sorrendben a legalacsonyabb rendűtől a legmagasabbig): önálló könyvtáros, főkönyvtáros vagy könyvtári tanácsos.

A szerbiai oktatási rendszerben a könyvtártudományban való jártasságnak csupán egy alacsonyabb szintje sajátítható el, és a könyvtárosságra inkább a gyakorlatiasság, a különböző munkafolyamatok helyszínen történő elsajátítása jellemző. A könyvtárosság hiányaiból fakadóan igény mutatkozik az egyes könyvtárak, illetve szakmai szerveződések által szervezett továbbképzésekre. Ebben tudásukkal, támogatásukkal segítséget tudnak nyújtani az anyaországi intézmények is.

b) Szakmai szerveződés

1991-ben Vajdaságban mesterségesen, politikai okokból kialakított körzeteket hoztak létre, amelyek tulajdonképpen több kisebb falut és várost magába foglaló közigazgatási egységek; méretüket tekintve talán az egykori magyar járásoknak felelnek meg. Az új körzetek kialakításával a főleg magyarok lakta települések önkormányzatait szerb érdekeltségű központi hatalom alá rendelték.¹⁰ Ebből kifolyólag ezeken a településeken nemcsak az addig kialakított gazdasági kapcsolatok szakadtak meg, hanem sok nyelvi, oktatási és kulturális jog megvalósításának lehetősége is beszűkült. Az észak-bácskai, többségükben magyar településeket az észak-bánati körzethez csatolván ezek könyvtárait a szabadkai helyett a szerb érdekeltségű nagyikindai központi könyvtár irányítása alá helyezték, ezáltal kisebb teret hagyva a kisebbségi érdekeket is szem előtt tartó helyi könyvtárvezetők, könyvtárosok tevékenységének. Ahhoz, hogy érdekeiket érvényesíthessék, szükségyszerűvé vált a magyar könyvtárosok egyéb módon, a hivatalos hálózaton kívül történő összefogása a kisebbségi művelődés szolgálatában.

Ezért alakult meg tíz délvidéki könyvtár összefogásából a **K-10-es (Kapocs) Könyvtári Csoport**¹¹, amelynek elsődleges célja a délvidéki magyarság anyanyelven történő információval való ellátása. A szervezet felvállalta a magyar jellegű könyvtárak együttműködésének szervezését; egyéb könyvtári és közművelődési szolgáltatásokat is végez: szervezi és vezényli a magyar könyvek elosztását, képzéseket, tanulmányi utakat, rendezvényeket szervez, és minden módon a magyar művelődés szolgálatában áll. Ezzel elindított egy olyan folyamatot, amely az elhanyagolt, már-már pangó vajdasági magyar kultúra megtartására, fejlesztésére, az anyanyelvi olvasáskultúra fellendítésére, a magyar identitástudat őrzésére és a délvidéki magyarság egyetemes magyar kultúrába való szerves bekapcsolódására irányul. 1999-ben elindították az első magyar nyelvű, a kisebbségi könyvtárügyre fókuszáló igényes vajdasági könyvtáros szakfolyóiratot, a **Vajdasági Könyvtári Hírlevelet**, amelynek számai elektronikus formában is olvashatóak a Kapocs Könyvtári Csoport honlapján.

2005-ben még egy jelentős orgánus, kulturális szerveződés alakult, a Zentán működő **Vajdasági Magyar Művelődési Intézet**¹², amely a délvidéki magyar szellemi élet támogatását célozza meg. Programját a Magyar Nemzeti Tanács határozza meg. Pénzellátása bekerült a vajdasági tartományi költségvetésbe, így lett az első, teljesen magyar kulturális intézmény, amelyet a tartomány finanszíroz. Módszertani, kulturális, szolgáltató, információfogadó és -terjesztő központként működik. Feladata egy délvidéki magyar könyv-, kép- és levéltári gyűjtemény, a Bibliotheca Hungarica kialakítása, szakmai és közérdekű információk gyűjtése és szolgáltatása, magyar közművelődési információs hálózat működtetése, anyaországi és nemzetközi kapcsolatok ápolása.

c) *Magyar nyelvű állományok Vajdaság népkönyvtáraiban*

A tartományi kormány megbízásából a Matica Srpska Könyvtára által készített felmérések alapján Vajdaságban 44 közművelődési, vagyis népkönyvtár működik, minden községben egy. A legfrissebb, 2006-os adatok szerint állományuk összesen 3 779 182 könyv. Ebből a 44 könyvtárból 31-ben található összesen 584 218 magyar nyelvű könyv, ami az összes tételszám 15 százalékát teszi ki. Ez Vajdaság magyar lakosságához viszonyítva akár reális aránynak is tűnhetne. Azonban általánosságban elmondható, hogy a települések magyar lakosságának aránya nem áll összhangban a könyvtárak magyar nyelven íródott könyvekkel való ellátottságának az arányával.

Vajdaság népkönyvtárainak 1993 óta történt, 13 évnyi magyar könyvekkel való gyarapodása 35 651 kötet. A 31 községből 3-ban még a 200-at sem éri el a magyar könyvek száma (Száva-szentdemeter, Zichyfalva, Ürög), egy helység könyvtárában épp 200 a magyar könyvek száma (Titel). A statisztikai adatok alapján 10 722 magyar nemzetiségű szerbiai állampolgárnak nincs lehetősége településének könyvtárából magyar nyelvű könyvet kikölcsönözni.

A 2006-os évben a 31 magyar állománnyal is rendelkező közkönyvtárból csupán 23 könyvtár gyarapodott magyar nyelvű könyvekkel. A gyarapodás átlagos kötet-száma 530 könyv, de hét községben a gyarapítás nem érte el a 200 kötetet, és csak öt község népkönyvtára büszkélkedhet 1000 kötetten fölüli gyarapítással.

2006-ban a legnagyobb magyar állományokkal rendelkező települések:

Szabadka	93 547
Topolya	77 994
Zombor	62 774
Zenta	40 103
Óbecse	39 887
Magyarkanizsa	37 326
Nagykikinda	33 212
Ada	27 015
Temerin	17 622
Újvidék	17 600
Nagybecskerek	15 326

Népkönyvtári viszonylatban fogyásnak, de gyarapodásnak is tanúi lehetünk: immár a XXI. században pályázati pénzekből sikerült néhány könyvtárat berendezés és épület, helyiségek szempontjából korszerűen felszerelni Vajdaságban is. Példaértékűek a zentai, az új alapítású bácsfeketehegyi és palicsi és a 2005 óta új épületben működő magyarkanizsai, valamint a felújított topolyai közművelődési könyvtárak. Jelentős kezdeményezések születtek civil részről is: a magyar kultúra fenntartását célzó egyesületi könyvtárak, olvasóköri megalakulásának lehetünk tanúi. Magyar könyvtára van például az 1995-ben alapított Újvidéki Magyar Olvasóköri, vagy az 1992-ben alapított Felsőhegyi Olvasóköri.

Ami a magyar nyelvű dokumentumokat is szolgáltató közművelődési könyvtárak mennyiségi mutatóinak vizsgálatánál azonnal szembeszökik, az a szerb és horvát nyelvű dokumentumok (a szerb és horvát azonos kultúrkör része közös irodalommal, a két nyelv tulajdonképpeni szétválása a délszláv háborúk után történt meg) túlsúlya, a magyar könyvek száma nincs arányban a települések magyar

nyelvű lakosságának arányával. Szerbia könyvtárügye folyamatosan fejlődik, a kisebbségi könyvtárügy viszont nem. Amíg sok, többségében magyarok lakta településen (Ada, Magyarakanizsa, Zenta) az egy főre jutó könyvek száma tekintetében a szerb és horvát nyelvű könyvek nemcsak hogy elérik, hanem többszörösen meghaladják a nemzetközi standardot (ami egy főre 2,5 könyv), ugyanitt a magyarokra vonatkozó, egy főre eső magyar könyvek számának mutatószámai még a vajdasági átlagot (2.22) sem érik el. A többi régiótól valamivel jobb helyzetben vannak a bácskai települések könyvtárai. A felmérés alapján a 31 könyvtárból az egy magyar lakosra eső könyvszám tekintetében csupán 10 könyvtár éri el a vajdasági átlagot, a többi átlagon aluli, sőt ennél sokkal rosszabb viszonyszámot mutat. Az a néhány település pedig, ahol magas a lakossághoz viszonyítva a magyar nyelvű dokumentumok száma, többnyire a magyar nemzetiségű lakosság csökkenésének tudható be.

d) A magyar nyelvű állományok tartalmi hiányosságai

A könyvtári állományok tartalmukban már rég nem felelnek meg az olvasói elvárásoknak. Elsősorban elavult, tartalmában korszerűtlen az irodalom és a magyar nyelvű szakirodalom; különösen a természet- és alkalmazott tudományok ismeretterjesztő műveinek hiánya jelentégető gondot. Mivel a könyvtártagok több mint 70 százaléka általános és középiskolás, fontos a gyermek- és ifjúsági irodalom jelenléte a könyvtárak polcain. Az utóbbi években megnőtt a magyar kiadványok, valamint az új, nem csak magyar szerzők által írott könyvek iránti érdeklődés. A könyvtáraknak minden esetben arra kell törekedniük, hogy meg tudjanak felelni az új olvasói igényeknek és elvárásoknak.

e) Gyarapítás

A legnagyobb gond a vajdasági könyvtárakban a tervszerű gyarapítás hiánya. A magyarlakta települések könyvtárainál több évtizedes lemaradást tapasztalhatunk az anyanyelvű állományok kopottságát, mennyiségét tekintve. A könyvtárak gyarapodása többnyire hagyatékok és ajándékozás révén történik. Évek óta megoldatlan a magyar nyelvű kiadványok beszerzése. Új könyvek megjelenéséről időnként tájékoztat a Magyar Szó című napilap, illetve az újvidéki televízió magyar adásaiban közölnek róluk néha ismertetőt, de rendszeres, folyamatos tájékoztatásról nem beszélhetünk. A legtöbb könyvtár nem tud minden keresett időszak kiadványra előfizetni, ritkán az újság, hetilap, folyóirat szerkesztősége küld tiszteletpéldányt számára, ezzel segítve a könyvtárügyet.

Külföldről, az anyaországból ajándékot könyvtár csak úgy fogadhat, ha előtte az ajándékozandó dokumentumokról benyújtanak egy tételes listát a szerbiai oktatási minisztériumnak, s azt minisztérium jóváhagyja. Ez több hónapos folyamatot jelent. Fontos azonban, hogy ha már egy könyvtár vagy szervezet a határon túlra történő könyvajándékozásra szánja el magát, olyan dokumentumokat küldjön a magyar kisebbségnek, amit az felhasználhat és művelődési és információigényének kielégítésére szolgálhat, és ne a selejtezés egyik módjának tekintse az ajándékozást.

A könyvtárakat fenntartó önkormányzatok pénzügyi támogatásának mértékén túl a könyvvásárlás jellegét – a beszerzett könyvek és periodikumok nyelvét – igencsak befolyásolja a könyvtáros jártassága az adott kisebbség kultúrájában. Az

olyan könyvtár, ahol nincs magyar könyvtáros, magyar dokumentumokkal valószínűsíthetően csupán gyéren, esetleg nem a megfelelő minőségben fog gyarapodni. Ugyanez a szempont erősen befolyásolhatja a könyvek selejtezésének irányát is.

f) A könyvtár és a közösségszervezés

A közös kultúra integratív, összetartó erő. Az egyazon kultúrába, a valahova tartozás érzését egy közművelődési könyvtár különböző közösségi programok szervezésével tudja leginkább megerősíteni, ezáltal válik a könyvtáros a kultúra őrzőjévé és továbbadójává. Egy könyvtár addig fog működni, amíg igény van rá. Vajdaságban vannak olyan könyvtárak, ahol ugyan van magyar könyv, csak olvasója nincs már. Ezért a könyvtárak elsődleges feladata az olvasásra ösztönzés, az adott nemzeti közösség összetartása, kultúrájában való megtartása különféle rendezvények, író-olvasó találkozók, könyvbemutatók, mesemondó találkozók, olvasási versenyek, egyéb, az olvasáshoz és könyvhöz kevésbé, viszont a magyar kultúrához tartozó közösségformáló rendezvények szervezése által, mint például magyar előadóművészek műsorai, magyar természettudósok, szakemberek előadásai, kiállítások, kézműves foglalkozások. Hogy miért kell, miért jó egy kisebbségi könyvtárban a könyvtár hagyományos munkakörét, szerepét kibővívte akár magyar természettudósokkal is találkozni? Erre talán Fehér Ferenc délvidéki költő, író adta meg legtalálóbban a választ: „...az egyetemes értékek figyelmen kívül hagyása az esztétikai kizárólagosság fényűzésének tekinthető ott, ahol soknyelvű környezetben kell megőrizni az anyanyelvi művelődés értékét”¹³

g) A könyvtárak elektronikus felszereltsége

Vajdaságban immár minden közművelődési könyvtár rendelkezik legalább egy személyi számítógéppel. 2006-ban a tartomány népkönyvtáraiban összesen 366 számítógép volt található, de többnyire a törzskönyvtárak rendelkeznek nagyobb mértékű számítógépesítettséggel. A népkönyvtárak mintegy egynegyedének van internet csatlakozási lehetősége. Könyvtári szoftverrel 84 százalékuk ellátott, s a tartományban ez idáig 898 259 dokumentum van elektronikusan is feltárva. Az iskolai könyvtárak becsült helyzete számítógépesítettség terén ettől sokkal rosszabb. Vajdaságban közművelődési könyvtáraiban több könyvtári rendszer is használatban van: Winisis (12 könyvtárban), MPA (9), Bisis (5), Szirén (5), Cobiss (4), Biblio (2), helyi könyvtári rendszer van két könyvtárban, és nyolc könyvtárban még nincs integrált könyvtári rendszer bevezetve.

Helyzetkép

Mivel a magyar könyvállomány gyarapítására, fejlesztésére országos szinten különösebb hangsúlyt nem fektetnek, így a magyar állomány – pénzügyi támogatás hiánya, a magyar könyvek beszerzésének nehézségei, esetleg az adott könyvtár érdektelenségéből fakadóan – a következő gondokkal küszködik:

- a magyarlakta települések könyvtárai a magyar lakosság számarányához viszonyítva kevés magyar nyelvű könyvet tartalmaznak, így számbelileg – és ezáltal tartalmilag – sem tudják kielégíteni a felhasználók olvasási igényeit;

- az állomány egy része évtizedekkel ezelőtti kiadású, tartalmában elavult ismereteket tartalmaz;
- magyar nyelvű szakirodalmat ezekben a könyvtárakban csak elvétve találunk;
- az állomány egy része elrongyolódott, selejtezésre való;
- gondot jelent a magyar nyelvű időszaki kiadványok beszerzése;
- kommunikációs akadály: az anyanyelvű dokumentumok szolgáltatásakor gondot jelent a magyar nyelven nem beszélő és a magyar nyelvű irodalmi alkotásokat és dokumentumokat beazonosítani nem tudó könyvtáros, ami rontja a kisebbségi könyvtári szolgáltatás hatékonyságát;
- ugyanakkor egy könyvtár magyar vagy nem magyar anyanyelvű könyvtárossága meghatározza a könyvtárgtoborzás irányát, a könyvet és olvasást népszerűsítő összejövetelek, író-olvasó találkozók, kulturális rendezvények nyelvi és nemzetiségi mibenlétét, valamint a gyarapítás–apasztás hogyanját is;
- az állomány gyarapítása rendszertelen, a legtöbb új magyar könyv vagy az olvasók vagy az anyaország könyvtárainak ajándéka, támogatása;
- nincs tervszerű gyarapítás;
- a selejtezésre való dokumentumok sok helyet foglalnak, és az esetleges új beszerzések elhelyezésére sokszor csak szűkös lehetőségek adódnak;
- sok a felújításra szoruló, nem megfelelő felszereltségű, nem megfelelő mértékben számítógépesített, internet-hozzáféréssel és korszerű, elektronikus dokumentumtípusokkal nem rendelkező népkönyvtár, pedig ezekkel pótolható lenne a szakirodalom hiánya és kielégíthető lenne az olvasóközönség egyre növekvő információigénye.

Összefoglalás

A határon túli könyvtárak nagy szerepet játszanak a hátrányok, különösen a művelődési hátrányok kiküszöbölésében, valamint a nemzeti identitás és kultúra, ezáltal az összetartozás-tudat erősítésében. A művelődési hátrány köztudottan egyéb hátrányok hosszú sorát vonja maga után. Ha ezt sikerül megszüntetni, és sikerül az újabb generációkat olvasóvá nevelni, az olvasottság által olyan érdeklődő világkép és problémamegoldó készség alakítható ki, amely a kisebbségi helyzetből is tud előnyt kovácsolni.

Ahhoz azonban, hogy a könyvtár e feladatát el tudja látni, változtatni kell a könyvtárak állapotán: javítani a magyarságra nézve a dokumentumok számát tekintve rossz arányokon, módot kell találni magyar könyvek vásárlására, támogatni kell a magyar olvasóköroket, a magyarországi támogatást a leginkább rászoruló, szórványhelyzetű magyar közösségek megsegítésére fordítani, valamint ezzel párhuzamosan a határon túli magyarság politikai képviselőinek is fel kell hívniuk a figyelmet a könyvtárügy kisebbségeket figyelmen kívül hagyó politikájára.

Véleményem szerint azonban mindezt csakis az adott régió belüli, azonos célokkal rendelkező szervezetek, könyvtárak és kulturális intézmények, valamint a magyarországi művelődési és tudományos intézményekkel, civil szervezetekkel való összefogással és az anyaország erkölcsi és nem utolsó sorban pénzügyi támogatásával érhető el. A világhoz való felzárkózás alapvető követelménye a

könyvtárosok kapcsolattartása és információcseréje nemcsak a könyvtáros szervezetekkel, hanem az olvasókkal is, a könyvtárosképzés minőségének emelése, a szolgáltatás és az információáramlás megkönnyítése érdekében modern, számítógépesített, korszerű dokumentumtípusokkal (CD, DVD) is rendelkező könyvtárak kialakítása, és a nemzeti és nemzetközi könyvtári és szakterületi adatbázisokhoz való hozzáférés biztosítása.

JEGYZETEK

- 1 Egyre kevesebb az iskoláskorú gyermek a Vajdaságban. Magyar Nemzet Online. 2008. február. 9; Évről évre kevesebb a diák. Részletek a tartományi oktatási titkárság jelentéséből. Vajdaság Ma – Délvidéki Hírportál, 2006. augusztus 29.
- 2 Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében (Szerk. Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István). Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Mozaik 2001. Budapest, 2002.
- 3 A kidolgozott és korlátozott nyelvi kód fogalmáról bővebben: Basil Bemstein: Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: Pap Mária–Szépe György (szerk): Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások. Bp., Gondolat K., 1975. 393–407. p.
- 4 Nagy Attila: „Mindkét hazából kiárvulva...”? : Kárpátaljai és vajdasági magyar középiskolások olvasáskultúrájáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 12. sz., 55-65 p. ; 1995. 1. sz. 40-55. p.
- 5 Hajnal Jenő: Mit olvasnak a zentai gimnazisták? = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 1997. 6. sz., 47–51. p.
- 6 Analiza rada narodnih i visokoskolskih biblioteka u Vojvodini za 1993. godinu. / Biblioteka Matice Srpske ; Zeljko Vuckovic. Novi Sad, Biblioteka Matice Srpske, 1994. 27 p., 14 tl.; Analiza rada narodnih biblioteka u Vojvodini za 2006. godinu. / Biblioteka Matice Srpske ; Aleksandra Drapsin. Novi Sad, Biblioteka Matice Srpske, 2007. 23 p., 12 tl.
- 7 Gereben Ferenc: Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Bp., Lucidus Kiadó, 2005. 215 p.
- 8 Zakon o biblioteckoj delatnosti. In: Sluzbeni Glasnik RS, br. 34/94. 101/2005. Republika Srbija – Ministarstvo Kulture
- 9 Könyvtárosképzés Jugoszláviában. 148-176 p. In: Csáky S. Piroska: Könyv, Könyvtár, Olvasó : Művelődéstörténeti tanulmányok. Újvidék, Jugoszlávai Magyar Művelődési Társaság – Magyar Tanszék, 1997. 337 p.
- 10 Hajnal Jenő: Könyvtárak, könyvtárügy a Vajdaságban. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. 1. sz., 24–25.p.
- 11 A Kapocs Könyvtári Csoport honlapja: <http://www.kapocs.org/>
- 12 A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet honlapja: <http://www.vmmi.org/>
- 13 Dénes Pál: Gondolatok a határon kívüli magyarság könyvtári ellátásáról. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. 1. sz., 25. p.

Turai Hilda